

Щербаковський М.Г. Обов'язкове призначення судових експертиз у кримінальному провадженні / М. Г. Щербаковський // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : зб. наук. праць / ред. кол. А. І. Лозовий, В. Ю. Шепітько та ін. – Харків: Право, 2016. – Вип. 16. – С. 148–157.

УДК 343.14

М. Г. Щербаковський, професор кафедри кримінально-правових дисциплін Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент

ОБОВ'ЯЗКОВЕ ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Розглянуто проблему обов'язкового призначення судових експертиз згідно з вітчизняним і зарубіжним законодавствами. Показано, що з урахуванням потреб практики та розвитку судових експертиз найбільш доцільним є формулювання процесуальної норми із загальними вимогами, які визначають випадки обов'язкового залучення експерта.

Ключові слова: судова експертиза, кримінальне провадження, обов'язкове призначення, кримінально-процесуальний закон.

Висновок експерта є джерелом об'єктивної кримінально-релевантної інформації, що отримується на основі використання спеціальних знань. Проведення експертиз є засобом забезпечення об'єктивності, повноти та всебічності як досудового розслідування, так і судового провадження, гарантією захисту від необґрунтованого обвинувачення. Застосування спеціальних знань судових експертів у кримінальному провадженні становить невід'ємну й важливу частину як практичної діяльності із формування й оцінки доказів, так і її кримінально-процесуальної форми.

Однією із теоретичних та практичних проблем проведення судових експертиз є обрання підстав обов'язковості їх призначення. Цьому питанню присвятили свою увагу вітчизняні й зарубіжні вчені в галузі загальної теорії держави і права, кримінального, кримінально-процесуального права, криміналістики, судової експертизи та судової психіатрії, зокрема: В. Д. Арсен'єв, Р. С. Белкін, А. І. Вінберг, Л. Є. Владімиров, В. Г. Гончаренко, Г. І. Грамович, А. В. Дулов, В. Я. Дорохов, О. О. Ейсман, П. С. Елькінд, А. І. Єлістратов, Ю. Г. Корухов, М. В. Костицький, В. К. Лисиченко, П. А. Лупінська, П. І. Люблінський, В. М. Махов, М. М. Міхєєнко, В. Т. Нор, Ю. К. Орлов, А. Я. Паліашвілі, М. Я. Сегай, М. С. Спасович, М. С. Строгович, І. Я. Фойницький, С. А. Шейфер, М. Є. Шумило та ін. Як свідчить аналіз спеціальної літератури, вітчизняного та закордонного законодавств ця проблема далека від остаточного розв'язання. Правники в багатьох випадках лише констатують обов'язковість призначення експертиз із посиланням на відповідні статті Кримінального процесуального кодексу без розкриття критеріїв обов'язковості. Водночас указується й на те, що потреба в проведенні судових експертиз у кримінальних справах не вичерпується випадками, що вказані в законодавстві як обов'язкові для призначення. Тому робиться висновок, що необхідність призначення експертиз

у слідчій або судовій практиці різноманітніша, багатша та враховує особливості конкретної справи.

Метою статті є обговорення підстав обов'язкового призначення судових експертиз в Україні, країнах близького зарубіжжя та формулювання загального критерію, якій визначав би випадки обов'язкового залучення експерта в кримінальному провадженні.

Відповідно до ст. 242 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) слідчий або прокурор призначають експертизу на свій розсуд, якщо в ній виникає необхідність, за винятком тих випадків, коли закон передбачає обов'язкове її проведення. У процесі доказування це означає, що обставини, перелічені в ч. 2 ст. 242 КПК, можуть бути встановлені тільки за допомогою такого джерела доказів, як висновок експерта. Законодавець увів категорію обов'язкових експертиз, без одержання результатів яких у певних випадках ніяке кримінальне провадження як пізнавально-доказовий процес не може вважатися завершеним і виключає можливість прийняття підсумкового юридичного рішення. Обов'язкове призначення експертизи згідно з ч. 2 ст. 242 чинного КПК нічим не відрізняється від КПК України 1960 р. та включає: 1) встановлення причин смерті; 2) встановлення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень; 3) визначення психічного стану підозрюваного за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо його осудності, обмеженої осудності; 4) встановлення віку особи, якщо це необхідно для вирішення питання про можливість притягнення її до кримінальної відповідальності, а іншим способом неможливо отримати ці відомості; 5) встановлення статевої зрілості потерпілої особи в кримінальних провадженнях щодо злочинів, передбачених ст. 155 Кримінального кодексу України. 13 травня 2014 р. Законом України № 1261-VII уведений шостий пункт про обов'язкове призначення й проведення експертизи для «визначення розміру матеріальних збитків, шкоди немайнового характеру, шкоди довкіллю, заподіяної кримінальним правопорушенням». Це нововведення свідчить про розширення гарантій дотримання прав потерпілого, адже йдеться про збитки від учиненого злочину, які повинен компенсувати злочинець.

Перелік випадків обов'язкового призначення експертиз розширюють постанови Пленумів Верховного Суду України (далі – ВСУ). Відсутність у матеріалах кримінального провадження висновку експерта – одного з обов'язкових джерел доказів під час вирішення питання про винуватість або невинуватість особи дає підставу вважати, що слідство проведене односторонньо й необ'єктивно з порушенням кримінально-процесуального закону, а значить вирок підлягає скасуванню. Такі положення містяться в постановах пленумів ВСУ:

— «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів»: для встановлення виду, назви та властивостей наркотичного засобу, психотропної речовини, аналога такого засобу, речовини або прекурсора, їх походження, способу виготовлення чи переробки, а також належності наркотиковмісних рослин не-

обхідні спеціальні знання, у кримінальних провадженнях даної категорії обов'язково має бути висновок експерта з цих питань¹;

— «Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поведіння зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами»: для вирішення питання про те, чи є відповідні предмети зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями або радіоактивними матеріалами необхідно обов'язково провадження експертизи²;

— «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх»: за наявності даних, що свідчать про розумову відсталість неповнолітнього має бути призначена судова психолого-психіатрична експертиза для вирішення питання про наявність чи відсутність у неповнолітнього відставання в психічному розвитку, про ступінь такого відставання, установлення стану його загального розвитку з метою з'ясувати питання про те, чи міг неповнолітній повністю усвідомлювати значення своїх дій і якою мірою міг керувати ними³;

— «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва»: у випадках, коли для вирішення певних питань під час кримінального провадження необхідні наукові, технічні або інші спеціальні знання, суд повинен призначити експертизу⁴;

— «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи»: для встановлення причин смерті, тяжкості й характеру тілесних ушкоджень призначення експертизи є обов'язковим. Для з'ясування, чи вчинено діяння в стані сильного душевного хвилювання, суди мають призначати психолого-психіатричну експертизу⁵;

— «Про судову практику у справах про злочини проти власності»: розмір майна, яким заволоділа винна особа в результаті вчинення злочину, визначається за роздрібними (закупівельними) цінами, що існували на момент учинення злочину, а розмір відшкодування завданих злочином збитків – за відповідними цінами на час вирішення справи в суді. За відсутності зазначених цін на майно

¹ Див.: Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів : постанова Пленуму ВСУ від 26.04.2002 № 4; із змінами, унесеними згідно з постановою Пленуму ВСУ від 18.12.2009 № 16, п. 2 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-02>.

² Див.: Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поведіння зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами : постанова Пленуму ВСУ від 26.04.2002 № 3, п. 10 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-02>.

³ Див.: Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх : постанова Пленуму ВСУ від 16.04.2004 № 5, п. 7 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/va005700-04>.

⁴ Див.: Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва: постанова Пленуму ВСУ від 12.06.2009 № 7, п. 3 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/va007700-09>.

⁵ Див.: Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи : постанова Пленуму ВСУ від 7.02.2003 № 2, п. 27 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03>.

його вартість може бути визначено шляхом проведення відповідної експертизи¹;

— «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи»: для визначення характеру впливу на організм потерпілої особи лікарських препаратів, наркотичних засобів, отруйних, токсичних чи інших сильнодіючих речовин, уживання яких могло привести її до безпорадного стану слід призначати відповідну експертизу²;

— «Про практику розгляду судами кримінальних справ про виготовлення або збут підроблених грошей чи цінних паперів»: питання про те, чи є грошові знаки або державні цінні папери підробленими, який спосіб підробки при цьому використовувався, чи не були раніше грошові знаки або державні цінні папери з аналогічними ознаками підробки предметом криміналістичного дослідження тощо, повинні вирішуватися за допомогою криміналістичної експертизи³;

— «Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті»: коли для вирішення питань, які виникли в справі про злочин проти безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту, потрібні спеціальні знання, суд має призначити експертизу⁴.

По-різному питання обов'язкового призначення експертизи вирішується в країнах близького зарубіжжя. З 14 колишніх радянських республік (за винятком України) у КПК Грузії, Литви й Естонії взагалі не передбачені такі ситуації. В інших країнах норма про обов'язкове призначення експертизи в КПК існує. Серед обставин, що встановлюються виключно експертизою, у всіх КПК указані причина смерті, ступінь тяжкості тілесних ушкоджень (шкода здоров'ю), вік підозрюваного, його психічний стан. Проте інші підстави обов'язкового проведення експертизи різняться від ст. 242 КПК України. Ними визначені:

— можливість правильного сприйняття й опису свідком обставин, що підлягають установленню в кримінальній справі (статті 264.2, 140.0.1–140.0.4 КПК Республіки Азербайджан, ст. 108 КПК Республіки Вірменія, ст. 271 КПК Республіки Казахстан, ст. 200 КПК Киргизької Республіки, ст. 195 КПК Латвійської Республіки, ст. 143 КПК Республіки Молдова, ст. 209 КПК Республіки Тад-

¹ Див.: Про судову практику у справах про злочини проти власності: постанова Пленуму ВСУ від 06.11.2009 № 10, п. 25 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09>.

² Див.: Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи : постанова Пленуму ВСУ від 30.05.2008 № 5, п. 5 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-08>.

³ Див.: Про практику розгляду судами кримінальних справ про виготовлення або збут підроблених грошей чи цінних паперів : постанова Пленуму ВСУ від 12.04.1996 № 6, п. 6 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0006700-96>.

⁴ Див.: Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті : постанова Пленуму ВСУ від 23.12.2005 № 14; із змінами, унесеними згідно з постановою Пленуму ВСУ від 19.12.2008 № 18, п. 19 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0014700-05>.

жикистан, ст. 288 КПК Республіки Туркменістан, ст. 173 КПК Республіки Узбекистан);

— можливість правильного сприйняття й опису потерпілим обставин, що підлягають установленню в кримінальній справі (статті 264.2, 140.0.1–140.0.4 КПК Республіки Азербайджан, ст. 108 КПК Республіки Вірменія, ст. 228 КПК Республіки Білорусь, ст. 271 КПК Республіки Казахстан, ст. 200 КПК Киргизької Республіки, ст. 195 КПК Латвійської Республіки, ст. 143 КПК Республіки Молдова, ст. 196 КПК Російської Федерації, ст. 209 КПК Республіки Таджикистан, ст. 288 КПК Республіки Туркменістан, ст. 173 КПК Республіки Узбекистан);

— вік потерпілого (статті 264.2, 140.0.1–140.0.4 КПК Республіки Азербайджан, ст. 108 КПК Республіки Вірменія, ст. 228 КПК Республіки Білорусь, ст. 271 КПК Республіки Казахстан, ст. 200 КПК Киргизької Республіки, ст. 195 КПК Латвійської Республіки, ст. 143 КПК Республіки Молдова, ст. 196 КПК Російської Федерації, ст. 209 КПК Республіки Таджикистан, ст. 288 КПК Республіки Туркменістан, ст. 173 КПК Республіки Узбекистан);

— фізичний стан підозрюваного, обвинувачуваного, коли виникає сумнів із приводу спроможності самотійно захищати свої права й законні інтереси в кримінальному процесі (ст. 228 КПК Республіки Білорусь, ст. 271 Республіки Казахстан, ст. 143 КПК Республіки Молдова, ст. 196 КПК Російської Федерації, ст. 209 КПК Республіки Таджикистан, ст. 288 КПК Республіки Туркменістан, ст. 173 КПК Республіки Узбекистан);

— психічний і фізичний стан особи, відносно якої можливо застосовувалися катування, нелюдське або принижуюче людську гідність поводження (ст. 143 КПК Республіки Молдова);

— вагітність або факт її штучного переривання (ст. 195 КПК Латвійської Республіки, ст. 173 КПК Республіки Узбекистан);

— факт вступу в статевий зв'язок (ст. 195 КПК Латвійської Республіки, ст. 173 КПК Республіки Узбекистан);

— справжність грошей і цінних паперів; установлення наркотичних речовин, психотропних речовин і прекурсорів (ст. 195 КПК Латвійської Республіки, ст. 173 КПК Республіки Узбекистан);

— ідентичність померлої особи, якщо проведена ексгумація трупа; установлення зброї, боєприпасів або вибухових речовин (ст. 195 КПК Латвійської Республіки);

— психічний стан підозрюваного, обвинуваченого у віці старше вісімнадцяти років під час розслідування злочину проти статевої недоторканності неповнолітнього, якій не досяг чотирнадцяти років, для вирішення питання про наявність або відсутність у нього розладу сексуальної переваги (педофілії) (ст. 196 КПК Російської Федерації);

— психічний або фізичний стан підозрюваного, обвинуваченого, коли є підстави вважати, що він є хворим на наркоманію (ст. 196 КПК Російської Федерації);

— необхідність і можливість лікування осіб, що страждають венеричними й іншими інфекційними захворюваннями, хронічним алкоголізмом і наркоманією (ст. 173 КПК Республіки Узбекистан);

— технічні причини вибухів, катастроф та інших надзвичайних подій (ст. 173 КПК Республіки Узбекистан).

Цікаво відзначити, що в КПК Республіки Азербайджан, Республіки Вірменія, Республіки Білорусь, Киргизької Республіки, Латвійської Республіки, Російської Федерації, Республіки Таджикистан, Республіки Туркменістан наведений вичерпний перелік таких ситуацій, а в КПК Республіки Казахстан, Республіки Молдова, Республіки Узбекистан крім перерахованих випадків зазначене, що призначення й проведення експертизи обов'язкові, якщо в кримінальному провадженні необхідно встановити інші обставини, які не можуть бути достовірно визначені іншими доказами. Аналіз обов'язкових випадків проведення експертизи, перерахованих у КПК різних країн, а також рекомендаціях ВСУ, показує, що вони спрямовані на встановлення ознак, предмета, суб'єкта, суб'єктивної сторони злочину, слугують підставою кваліфікації злочинної дії та оцінки інших доказів.

Виникає питання: чи можливо в одній нормі об'єднати всі випадки обов'язкового проведення експертизи? Р. С. Белкін пропонує три варіанти вирішення цієї проблеми: 1) розширити перелік випадків обов'язкового призначення судової експертизи; 2) сформулювати в КПК правову норму, у якій була б виражена загальна вимога, загальні умови обов'язкового призначення експертизи замість детального переліку таких випадків, маючи на увазі, що практика вносить корективи в будь-який такий перелік; 3) сконструювати в КПК таку норму, яка у своєму змісті об'єднала б перший і другий підходи: містила б перелік найпоширеніших випадків обов'язкового застосування експертизи, а також формулу, що дозволяла б розширювати цей перелік залежно від обставин кримінального провадження і його характеру¹.

Більшість пропозицій, висловлених у літературі, стосується першого напрямку. Так, Б. М. Бішманов пропонує обов'язково призначати експертизу для встановлення психічного або фізичного стану особи, яка вчинила злочин, за який передбачена смертна кара². Є. В. Міщенко вважає обов'язковим проведення судово-психіатричної експертизи перед прийняттям рішення про застосування примусових заходів медичного характеру³. В. В. Курдюков пропонує обов'язково призначати судово-психологічну експертизу у випадках, коли: а) виникають обґрунтовані сумніви в можливості людини (у тому числі й неповнолітнього) повністю усвідомлювати значення своїх дій, керувати ними та передбачати наслідки таких дій; б) є підстави вважати, що людина за своїм психі-

¹ Див.: Белкин Р. С. Курс криминалистики : пособие / Р. С. Белкин. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2001. — С. 620.

² Див.: Бишманов Б. М. Производство судебной экспертизы в уголовном процессе / Б. М. Бишманов // Вестник Оренбург. гос. ун-та. — 2004. — № 3. — С. 68.

³ Див.: Мищенко Е. В. Обязательное производство судебно-психиатрической экспертизы по делам о применении принудительной меры медицинского характера / Е. В. Мищенко // Вестник Оренбург. гос. ун-та. — 2007. — № 3. — С. 33.

чним розвитком не досягла рівня віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, хоча її біологічний вік передбачає таку можливість; в) характер дій людини та її стан після їх учинення свідчать про наявність у неї фізіологічного афекту¹. На думку О. М. Бандурки зі співавторами, слід вважати обов'язковим проведення судово-психологічної експертизи, якщо стосовно психічно здорових свідків чи потерпілих виникає сумнів у їх здатності в силу індивідуально-психологічних або вікових особливостей правильно сприймати обставини, що мають значення для справи, і давати про них правильні показання². Н. С. Карпов також вважає за доцільне доповнити ч. 2 ст. 242 КПК України положенням, що слідчий, прокурор зобов'язані призначити експертизу, коли виникає сумнів про те, чи може свідок або потерпілий у силу своїх фізичних чи психічних недоліків правильно сприймати факти, які мають доказове значення, і давати показання про них³. О. В. Константинов пропонує доповнити підстави обов'язкового призначення судової експертизи випадками, коли спеціаліст укаже на необхідність призначення експертизи або коли сторони після ознайомлення з поясненнями спеціаліста заявили клопотання про потребу призначення експертизи⁴. Дана пропозиція визиває сумнів, оскільки об'єктивні чинники обов'язкового призначення експертиз підмінюються суб'єктивною думкою нехай навіть обізнаної особи.

Проблема обов'язкового призначення експертиз вирішується законодавцями більшості держав шляхом переліку таких випадків та їх розширення в міру необхідності. Прикладом може слугувати зазначене доповнення, унесене в ст. 242 КПК України через три роки після його прийняття. Однак розвиток судової експертизи, розширення можливостей зі встановлення різних обставин злочину неминуче приведе до необхідності розширення переліку випадків обов'язкового призначення експертиз. Такі ситуації, відповідаючи потребам практики сьогодення, не будуть мати необхідного запасу міцності: залежно від зміни характеру злочинності й появи нових видів злочинів, розширення можливостей експертиз щодо розширення кола завдань, які стають доступними для вирішення за самими різними категоріями кримінальних проваджень. Тому перелік ситуацій обов'язкового призначення експертиз буде безсумнівно розширюватися слідчою практикою й вимогами суду. По суті, у майбутньому виникне ситуація сьогоденного дня, але вже стосовно нового, розширеного законодавцем переліку.

¹ Див.: Курдюков В. В. Теоретичні засади та критерії обов'язкового призначення судових експертиз в кримінальному процесі України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» // В. В. Курдюков. — К., 2009. — С. 14.

² Див.: Бандурка А. М. Юридическая психология : учебник / А. М. Бандурка, С. П. Бочарова, Е. В. Землянская. — Харьков: Национальный ун-т внутр. дел, 2002. — С. 295.

³ Див.: Карпов Н. С. Использование специальных знаний по уголовно-процессуальному законодательству Украины / Н. С. Карпов // Известия Тульского гос. ун-та. Эконом. и юрид. науки. — Тула. — 2013. — № 4-2. — С. 76.

⁴ Див.: Константинов А. В. Процессуальные и организационные проблемы участия специалиста в уголовном судопроизводстве на стадии предварительного расследования : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза, оперативно-розыскная деятельность» / А. В. Константинов. — М., 2006. — С. 10.

А. В. Кудрявцева є прихильником формулювання норми, що передбачає загальні критерії обов'язкового призначення й проведення експертизи. У цій нормі нею пропонується вказати, що експертиза є обов'язковою, якщо «для встановлення істотних для кримінального провадження обставин необхідне проведення глибоких досліджень на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла, а також для встановлення кримінально-процесуальної дієздатності учасників кримінального судочинства»¹. Погоджуючись у цілому з цією пропозицією, не можна не зробити два заперечення. По-перше, неясно, що таке «істотні» обставини. По-друге, викликає зауваження вказівка на необхідність проведення «глибоких досліджень». «Глибина» або складність досліджень – поняття оцінне, яке залежить від багатьох факторів, починаючи від поставленого завдання, кількості і якості об'єктів, наявності методики дослідження та ін. Наприклад, чи слід вважати встановлення належності ножа до кримінально-правової категорії «холодна зброя» глибоким дослідженням, коли проводяться: 1) огляд предмета для зіставлення подібності його зовнішньої будови (форми конструкції в цілому та форми окремих характерних конструктивних елементів) з відомими аналогами-зразками холодної зброї; установлення комплексу конструктивних елементів, що дозволяють віднести його до певного виду й типу холодної зброї; 2) вимірювання розмірів окремих елементів, установлення характеристик міцності як конструкції в цілому, так і окремих деталей². Узагалі це дослідження не можна вважати складним, але воно обов'язкове для кваліфікації діяння.

Ми підтримуємо пропозицію про формулювання загальної норми про обов'язкове залучення експерта (призначення експертизи). На нашу думку прав В. В. Курдюков стверджуючи про необхідність визначення єдиного критерію обов'язковості призначення експертиз. Як такий критерій автор обрав людину та її життєдіяльність³. Водночас цей критерій не узгоджується із наведеними численними різноманітними ситуаціями обов'язкового залучення експертів під час розслідування злочинів, не пов'язаних із дослідженням людини. Вважаємо, що таким загальним критерієм повинна стати неможливість отримання доказів у кримінальному провадженні будь-якими засобами доказування, як тільки використанням спеціальних знань у формі судової експертизи. На наш погляд застосування цього критерію обов'язкового призначення експертизи, дасть можливість усебічно та повно дослідити обставини вчиненого кримінального правопорушення і є підставою винесення об'єктивного судового рішення. Підводячи підсумок пропонуємо таке формулювання ч. 2 ст. 242 КПК України: «Сторони кримінального провадження обов'язково залучають експерта, а слідчий

¹ Кудрявцева А. В. Дискуссионные вопросы назначения и проведения экспертиз в уголовном процессе России / А. В. Кудрявцева // Вестник Южно-Уральского гос. ун-та; Серия «Право». — 2007. — Вып. 9. — № 4. — С. 84.

² Див.: Методика криміналістичного дослідження холодної зброї та конструктивно схожих з нею виробів : рішення розширеного засідання секції НКМР Міністерства юстиції України з проблем трасології та судової балістики із залученням членів Координаційної ради з питань судової експертизи // Протокол від 15.01.1999 ; із змінами від 12.09.2014. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0002320-99>.

³ Див.: Курдюков В. В. Указ. праця. — С. 10, 13.

суддя або суд доручають проведення експертизи експертній установі, експерту або експертам, якщо відомості про обставини, які мають значення для кримінального провадження, можливо встановити тільки шляхом проведення експертизи».

ОБ ОБЯЗАТЕЛЬНОМ НАЗНАЧЕНИИ СУДЕБНЫХ ЭКСПЕРТИЗ В УГОЛОВНОМ ПРОИЗВОДСТВЕ

Щербаковский М. Г.

Рассмотрена проблема обязательного назначения судебных экспертиз согласно отечественному и зарубежному законодательству. Показано, что с учетом потребностей практики и развития судебных экспертиз наиболее целесообразным является формулирование процессуальной нормы с общими требованиями, определяющими случаи обязательного привлечения эксперта.

Ключевые слова: судебная экспертиза, уголовное производство, обязательное назначение, уголовно-процессуальный закон.

THE OBLIGATORY USE FORENSIC EXAMINATIONS IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Shcherbakovskiy M. G.

In article the problem obligatory use of forensic examinations in the course of crime investigations is discussed. Criminal procedure laws of Azerbaijan, Armenia, Belarus, Georgia, Kazakhstan, Kirghizia, Latvia, Lithuania, Moldova, Russia, Tajikistan, Turkmenia, Uzbekistan, Ukraine and Estonia are considered. Requirements investigatory and judiciary practice, modern possibilities of forensic examinations on research of various objects and an establishment of perfect crime circumstances are analysed. The author considers that the Criminal Procedure Code should not contain the exhaustive list of cases of obligatory attraction of the forensic expert. In article 242 of the operating Criminal Procedure Code of Ukraine six cases of obligatory carrying out of forensic examinations, from which five already are well-known, and the sixth is entered into 2014 for definition of the size of a material damage, harm of non-property character, the harm to environment caused by a criminal offence. However the real quantity of such cases essentially is more. These cases are resulted in decisions of plenums of the Supreme Court of Ukraine in which judiciary practice about crimes is generalised: in drug trafficking sphere; about theft and illegal weapon handling, fighting supplies, radioactive substances; made by minors; against safety of manufacture; against life and health of the person; against the property; against sexual freedom and sexual personal immunity; about manufacturing and sale of counterfeit money or securities; against safety of traffic and transport operation. The author formulates the general criterion in which conditions of obligatory use of forensic examinations are stated. Such criterion is possibility of reception of proofs on criminal proceedings only as a result of use of special knowledge in the form of forensic examination.

Keywords: forensic examinations, criminal proceedings, obligatory use, the Criminal Procedure Law.

ОБ ОБЯЗАТЕЛЬНОМ НАЗНАЧЕНИИ СУДЕБНЫХ ЭКСПЕРТИЗ В УГОЛОВНОМ ПРОИЗВОДСТВЕ

Щербаковский М. Г.

В статье обсуждается проблема обязательного использования судебных экспертиз в процессе расследования преступлений. Рассмотрены уголовно-процессуальные законы Азербайджана, Армении, Белоруссии, Грузии, Казахстана, Киргизии, Латвии, Литвы, Молдавии, России, Таджикистана, Туркмении, Узбекистана, Украины и Эстонии. Проанализированы потребности следственной и судебной практики, современные возможности судебных экспертиз по исследованию различных объектов и установлению обстоятельств совершенных преступлений. Автор считает, что уголовно-процессуальный кодекс не должен содержать

исчерпывающий перечень случаев обязательного привлечения судебного эксперта. В статье 242 действующего Уголовного процессуального кодекса Украины приведены только шесть случаев обязательного проведения судебных экспертиз, из которых пять уже общеизвестных, а шестой введен в 2014 г. для определения размера материального ущерба, вреда немущественного характера, вреда окружающей среде, причиненного уголовным правонарушением. Однако реальное количество таких случаев существенно больше. Эти случаи приведены в постановлениях пленумов Верховного Суда Украины, в которых обобщена судебная практика о преступлениях: в сфере незаконного оборота наркотиков; о краже и незаконном обращении с оружием, боевыми припасами, радиоактивными веществами; совершенных несовершеннолетними; против безопасности производства; против жизни и здоровья человека; против собственности; против половой свободы и половой неприкосновенности личности; об изготовлении и сбыте поддельных денег или ценных бумаг; против безопасности дорожного движения и эксплуатации транспорта. Автор формулирует общий критерий, в котором излагаются условия обязательного использования судебных экспертиз. Таким критерием является возможность получения доказательств по уголовному производству только в результате использования специальных знаний в форме судебной экспертизы.

Ключевые слова: судебная экспертиза, уголовное производство, обязательное назначение, уголовно-процессуальный закон.